

ลักษณะทั่วไปของทวาทศมาส

การพิจารณาคุณลักษณะทั่วไปของทวาทศมาสในบทนี้ เป็นการศึกษาขั้นต้นเพื่อที่จะนำไปสู่การพิจารณาคุณลักษณะเฉพาะของทวาทศมาสอย่างละเอียดในบทต่อไป

ลักษณะของทวาทศมาสที่รับรู้ทั่วกันก็คือความเป็นวรรณคดีประเภทนิราศ แต่ทวาทศมาสก็ยังมีบางลักษณะแปลกไปจากนิราศโดยทั่วไป ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะที่น่าสนใจ การศึกษาในบทนี้ได้อาศัยงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเท่าที่ปรากฏอยู่ ประกอบกับความคิดเห็นของผู้เขียนเอง และได้กล่าวพาดพิงถึงนิราศเรื่องอื่น ๆ บาง เรื่อง แต่มิใช่ในแนวเปรียบเทียบ หรือ ประเมินคุณค่า

การศึกษาในบทนี้แบ่งเป็น 2 หัวข้อใหญ่ คือ

1. ทวาทศมาสในฐานะนิราศ
2. ลักษณะของทวาทศมาสที่ต่างจากนิราศอื่น

1. ทวาทศมาสในฐานะนิราศ

เพื่อจะรู้จักทวาทศมาสในฐานะนิราศว่าเป็นจะต้องพิจารณาขอบเขตของนิราศ โดยทั่วไปเป็นประการแรก และลักษณะนิราศในทวาทศมาสโดยสังเขปเป็นประการที่สอง

1.1 ขอบเขตของนิราศโดยทั่วไป

จะได้พิจารณาเป็น 2 หัวข้อ คือ แก่นเรื่องและจินตนาการ

1.1.1 แก่นเรื่อง

พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ได้ประทานความเห็นไว้ว่า

...หนังสือคนนั้นจับเอาความเศร้าเพราะรักนั้นเป็นแก่นของเรื่อง/...
นางเอกในนิราศ... ไม่จำเป็นจะต้องมีตัวมีตน เป็นเพียงความคิดหรือเครื่อง
นึกขึ้นสำหรับช่วยให้แต่งไพเราะเท่านั้น...¹

นายเปลื้อง ณ นคร ให้ความเห็นไว้ว่า

...เมื่อกวีต้องจากที่อยู่และละคนรักไว้ข้างหลังก็มักเขียนกาพย์กลอนรำพันความ
รัก ความอาลัยคลุกเคล้าไปกับระยะยานทางที่ผ่านไป...²

...กวีเขียนนิราศโดยมีจุดสำคัญอยู่ที่คนรักหรือสิ่งที่คนรัก... ความรักเหล่านี้
ต้องรุนแรงเข้มข้น หากท่านเขียนนิราศโดยไม่มีความรักซาบซึ้งรุนแรงจริง ๆ
แล้ว ความที่แสดงออกมาก็จะเป็น ๆ คาค ๆ และขาดดีใจจะ³

นายเปลื้อง ณ นคร ย้ำความสำคัญของความมีดีใจจะในนิราศว่า

✓ หลักสำคัญของนิราศคือ กวีต้องมีดีใจจรรม คือต้องจากนางที่รักไปจริง
มีความรักความอาลัยจริง ถ้าเป็นแต่เพียงความนึกคิดหรือการสมมุติ อารมณ์
ที่ซาบซึ้งใจจริง ๆ ก็ไม่มี กลอนก็ขาดศฤงคารรส⁴

¹ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, "ปาฐกถาเรื่องนิราศนรินทร์," หน้า 86, 88.

² เปลื้อง ณ นคร, "วิชาประพันธ์ศาสตร์ว่าด้วยกาพย์กลอน (ฉบับที่ 6),"
คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูงของชุมนุมภาษาไทยของครูสภา (พระนคร : ครูสภาจัดพิมพ์
สำหรับสมาชิกของชุมนุมฯ, 2511), หน้า 70.

³ เปลื้อง ณ นคร, "วรรณคดีวิจักขณ์," นิราศ 25 เรื่องและวรรณคดีวิจักขณ์
(พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2509), หน้า 10.

⁴ เรื่องเดิม, หน้า 71.

นักศึกษาวรรณคดีท่านนี้ยังมีความเห็นอีกเรื่องหนึ่งว่า

ลักษณะสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือบทพรรณนาสถานที่ภูมิประเทศจะต้องให้ภาพที่ชัดเจนประกอบด้วยนฤมิตกรรม อาจแทรกประวัติตำนานของสถานที่นั้น และต้องประกอบด้วยทัศนะวี ความกระเพื่อมใจวี

ลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้มีพร้อมอยู่ในนิราศของสุนทรภู่ เราจึงนิยมนิราศของสุนทรภู่เป็นเอกในกระบวนนิราศ¹

จะเห็นว่า นายเปลื้อง ณ นคร มีความเห็นแย้งกับกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ในประการสำคัญคือเห็นว่านิราศจะต้องเขียนขึ้นจากความจริงมีไชสมบัติ และได้เพิ่มความคิดที่ว่าบทพรรณนาสถานที่ภูมิประเทศ และทัศนะวีในนิราศนั้นมีความสำคัญอีกประการหนึ่ง

✓ น่าสังเกตว่าคำว่านิราศที่ใช้เป็นชื่อประเภทหนึ่งของวรรณคดีนั้นเพิ่งปรากฏใช้ในสมัยอยุธยาตอนปลาย² แต่คงยังไม่เป็นที่แพร่หลาย ด้วยปรากฏว่าแม้ในต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชนิพนธ์ทำนองนิราศเรื่องรบพม่าทำดินแดนในรัชกาลที่หนึ่ง แต่เดิมก็จัดอยู่ในจำพวกกลอนเพลงยาว หากแต่นักศึกษาวรรณคดีในชั้นหลังมารวบรวมลักษณะเฉพาะที่เห็นว่ามิใช่ในวรรณคดีประเภทนี้ แล้วตั้งเป็นกฎเกณฑ์ขึ้น อย่างไรก็ตามนิราศต่างสมัยย่อมมีวิวัฒนาการต่างกัน กฎเกณฑ์บางประการจึงไม่อาจครอบคลุมนิราศได้ทั้งหมด

นายเปลื้อง ณ นคร คงตระหนักถึงเหตุผลข้อนี้เหมือนกัน จึงได้แยกกล่าวถึงนิราศออกเป็น 2 พวก คือ นิราศกลอน และนิราศโคลง ดังข้อความต่อไปนี้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

✓ ² เรื่องเดียวกัน, หน้า 70 : "...สมัยกรุงศรีอยุธยา กายกกลอนประเภทนี้ยังไม่ได้เรียกว่านิราศ...สมัยปลายกรุงศรีอยุธยามีวรรณกรรมของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เรื่องหนึ่งชื่อ กายกโคลงนิราศพระบาท คำว่า นิราศ เข้าใจว่าปรากฏชื่อในวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นครั้งแรก และมานิยมกันแพร่หลายและชื่อนิราศปรากฏชัดในรัชกาลที่ 2 เมื่อสุนทรภู่ได้เขียนนิราศต่าง ๆ จนมีผู้นิยมอ่านกันแพร่หลาย"

✓ ทำนองของโคลงนิราศนั้นมักเป็นการแสดงความกระเพื่อมใจวีเป็นบท ๆ โดยเฉพาะทศนะกวีไม่ค่อยมี และบทพรรณนาก็ไม่ทำให้เห็นภาพเหมือนกลอนนิราศ ความถี่เกินของโคลงนิราศอยู่ที่คารมโวหารอันชวนชึ้งและเข้ม¹

การที่นักศึกษาวรรณคดีท่านนี้ กล่าวถึงลักษณะสำคัญที่นิราศจะ "ต้อง" มีดังกล่าวนั้น และว่า "ลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้มีพร้อมในนิราศของสุนทรภู่..." ชวนให้คิดว่า ในการพิจารณาถึงลักษณะทั่วไปของนิราศในที่นี้ บางทีจะยึดนิราศของสุนทรภู่เป็นหลักเท่านั้น

อนึ่ง การตัดสินสังขจรกรรมของกวีว่าในการเขียนนิราศ "...ต้องจากนางที่รัก ✓ ไปจริง" นั้น ก็ดูจะเป็นเกณฑ์ที่ไม่ตายตัวและพิสดารไต่ยาก เพราะแม้แต่กวีชาวโคลงกั้น ซึ่งเป็นนิราศเก่าแก่เรื่องหนึ่ง ก็ยังเป็นที่ยกเถียงไม่ลงรอยกันว่าใครแต่ง แต่งเมื่อไร ในโอกาสไร² ทั้งยังมีนิราศบางเรื่องที่ทำกวีใช้เกณฑ์นี้ตัดสินก็จะเป็นนิราศที่แต่งโดยขาดสังจะ เช่น นิราศอิเหนาของสุนทรภู่ นิราศเดือนของนายมี นิราศสี่คา หรือราชาพิลาป กำเนิดในสมัยอยุธยา และกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกของเจ้าฟ้ากุ้ง นิราศเหล่านี้ยังเป็นที่ยังใจมาเป็นเวลาไม่น้อยเลย ทั้งนี้จะเป็นเพราะคุณลักษณะอื่นอันนอกเหนือไปจากการเขียนขึ้นเพราะ "ต้องจากนางที่รักไปจริง"

อย่างไรก็ตาม นายเปลื้อง ณ นคร ก็มีความคิดที่แย้งตัวเองอยู่ ข้อเขียนต่อไปนี้แสดงให้เห็นว่ากวีไม่จำเป็นต้องเขียนบทกวีนิพนธ์จากข้อเท็จจริงเฉพาะหน้าเสมอไป

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

² คูงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ของ ม.ร.ว. สุนทรชาติ สวัสดิ์กุล, ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, พ.ณ ประมวลมารค, ธนิต อยู่โพธิ์, มานิต วัลลิโกคม ใน พ.ณ ประมวลมารค [ม.จ. จันทรจิรายุ รัชนี้] (ผู้จัดพิมพ์), กาสรวศรปริราชนิราศนรินทร์ (พิมพ์ครั้งที่ 3; พระนคร : แพร่พิทยา, 2515).

✓...กวีย่อมมีอำนาจในทางเนรมิต และโดยที่เป็นผู้มีความกระเพื่อนใจแรง จึงอาจส่งเขาอยู่ในอารมณ์อย่างหนึ่งอย่างใดได้เสมอ¹

✓ ผู้เขียนเห็นว่าความคิดข้อนี้แสดงถึงความเข้าใจเรื่องจินตนาการของกวีเป็นอย่างดี สัจธรรมของกวีในนิราศจึงมีไขอยู่ที่ว่า ตกลงจากนางจริง ๆ เสียก่อน แต่ที่จริงควรจะอยู่ที่ว่า กวีมีความรู้สึกจริงจังในจินตนาการที่สร้างขึ้นหรือไม่

✓ วิลเลียม เวิร์ดสเวิร์ธ กวีและนักวิจารณ์วรรณคดีคนสำคัญสมัยโรแมนติก ได้กล่าว ว่า กวีก็คือคนที่มีความกระตือรือร้น และความละเอียดอ่อนมากกว่าคนธรรมดา มีความรู้ อย่างปึงในนิสัยของมนุษย์ (human nature) มีวิญญาณที่เข้าใจอะไรได้มากกว่าสามัญ มีความชื่นชมในอารมณ์สะเทือนใจของตัวเอง ชื่นชมในแก่นแท้ของชีวิต (spirit of life) มีความสุขที่จะสะท้อนอารมณ์สะเทือนใจอย่างใดปรุ่งแต่งแล้ว และโดยปกตินิสัยก็สามารภที่จะ สร้างสรรค์อารมณ์สะเทือนใจให้เกิดขึ้นได้²

หนังสือประวัติวรรณคดีไทยของคณะอาจารย์ภาษาไทยโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ได้กล่าวถึงนิรุกติในแนวความคิดนี้ว่า

✓...นิราศ...เป็นบทเพื่อคราญในมโนคติของกวีเท่านั้น กวีที่มีสภาวะและ อัจฉริยะในตัวเองนั้น ไม่จำเป็นต้องเอาสภาพจริงมารว้าพัน สองสมมุติกรำพัน ใด (นิราศอิเหนาของสุนทรภู่ยกยอขยรรวหาคนนำคาง รับรองกันเช่นนั้น แต่เป็นนิราศสมมุติ)³

¹ เป็ลื่อง ณ นคร, คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูง..., หน้า 31.

² James Harry Smith, and Edd Winfield Parks (comp. and ed.) The Great Critics. An Anthology of Literary Criticism. (3d. ed. revised and enlarged; New York : Norton & Company, 1951), P.506.

³ คณะอาจารย์ภาษาไทย โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา (ผู้เรียบเรียง), ประวัติวรรณคดีเล่ม 2. (พิมพ์ครั้งที่ 2; พระนคร : จัดพิมพ์โดยผู้เรียบเรียง, 2494), หน้า 124.

ความคิดที่สนับสนุนพระมติของ น.ม.ส. ไคแนนแพน และทำให้งมงศ์ไปไคววา
คุณตาของนิราศมิไคยู่ที่ขอเท็จจริง (fact). แต่ก็เช่นเดียวกันกับวรรณคดีประเภทอื่น
(fiction) ซึ่งแม้จะเกิดจากมโนคติหรือจินตนาการของกวีก็แสดงความจริงที่ไม่ขึ้นกับกาล
เวลาหรือสถานที่¹

เพื่อสะดวกแก่การศึกษาในที่นี้ ขอบเขตของนิราศที่จะกล่าวต่อไปผู้เขียนหมายถึง
วรรณคดีที่มีการคร่ำครวญอันเนื่องมาจากการพลัดพรากสูญเสียเป็นแก่นเรื่องและส่วนใหญ่เป็น
การพลัดพรากจากความรักหรือคนรัก จะโดยสมมุติหรือไม่ก็ตาม ย่อมเกิดจากจินตนาการ
ส่วนความสำเร็จของนิราศแต่ละเรื่องนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยที่ว่าจินตนาการนั้นซับซ้อนลึกซึ้งเพียงไร
ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง กวีมีความสามารถที่จะถ่ายทอดจินตนาการนั้นให้เป็นวรรณ-
คดีที่มีอำนาจในการสื่อความหมายได้คือจนทำให้ผู้อ่านรู้สึกถึงจินตนาการนั้นมากน้อยเพียงไร ส่วน
นิราศที่มีแก่นเรื่องเปลี่ยนแปลงไปจากนี้ เช่นนิราศลอนดอนของหม่อมราโชทัย นิราศรอบโลก
ของแสงทอง ถือว่าเป็นนิราศชั้นหลังที่มีวิวัฒนาการไปจากนิราศในขอบเขตดังที่ไคกล่าวมา

1.1.2 จินตนาการ

ในที่นี้จะกล่าวถึงจินตนาการ ใน 2 หัวข้อ คือ

- ก. ความหมายของจินตนาการ
- ข. จินตนาการในนิราศ

¹ เคลนธ บรูดส์ (Cleanth Brooks) นักวรรณคดีวิจารณ์สมัยใหม่ไคกล่าววิจารณ์
บทกวีนิพนธ์ของ คีตส์ (Keats) ชื่อ Ode On a Grecian Urn ในหนังสือ The Well
Wrought Urn หน้า 164 มีใจความว่า กวีนิพนธ์ก็คือประวัติศาสตร์ที่ไม่ต้องอาศัยเชิงอรรถ
("Its 'history,' in short, is a history without footnotes.")

² ผู้เขียนจะไคกล่าวถึงจินตนาการโดยทั่วไปอย่างคร่าว ๆ ในบทนี้ และจะไควิเคราะห์
จินตนาการในทวาทศมาสอย่างละเอียดในบทต่อไป.

ก. ความหมายของจินตนาการ

✓ จินตนาการ คือภาพที่กวีสร้างขึ้นอย่างชัดเจนในใจก่อนที่จะวาดออกมาเป็นถ้อยคำ จินตนาการ เป็นส่วนผสมของภาพที่กวีเห็นและภาพที่กวีรู้สึกแสดงออกรวมกันไปเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งนี้กวีจะต้องใช้ถ้อยคำเป็นเครื่องมือถ่ายแบบภาพในจินตนาการของตนในผู้อ่านนั้นเห็นอย่างใกล้เคียงที่สุด ภาษาวรรณคดีจึงเป็นสัญลักษณ์ คือเป็นเครื่องหมายแสดงภาพแห่งความรู้สึกนึกคิด ไม่ใช่รูปถ่ายซึ่งเป็นการถ่ายภาพโดยตรง¹

นักวรรณคดีวิจารณ์สมัยใหม่ ใ้ค้นำความรู้ทางจิตวิทยาอันเป็นวิชาที่ศึกษาการทำ งานของจิตและพฤติกรรมของมนุษย์ด้วยวิธีวิทยาศาสตร์มาอธิบายความหมายของจินตนาการ² ว่าเป็นอำนาจมหัศจรรย์ ที่จะสังเคราะห์หลอมหลอมลักษณะต่าง ๆ ที่ตรงกันข้ามกันหรือขัดแย้ง กันให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างมีความสมดุล โดยใช้วัตถุที่เป็นที่รู้จักกันคืออยู่แล้ว แต่ ให้ความหมายแปลกใหม่ มีอารมณ์สะเทือนใจที่เหนือกว่าภาวะปกติ เป็นสิ่งที่ทำให้ความคิดที่ เกิดตามกันออกมากลายเป็นความคิดหรือความรู้สึกเด่นเป็นอันหนึ่งอันเดียว

ที่กล่าวไว้ว่า จินตนาการ เป็นอำนาจมหัศจรรย์นั้น ก็เพราะถ้าไม่ใช่กวีแล้ว คนธรรมดาเมื่อมีแรงกระตุ้นอารมณ์ก็มักจะเก็บกดแรงกระตุ้นอารมณ์นั้นเสียภายในสัปดาห์ แต่กวี จะมีการตอบสนองเพราะกวีมีความสามารถพิเศษที่จะจัดระบบแรงกระตุ้นอารมณ์ที่มีความแตกต่าง

¹ เก็บความจาก กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, ภาษาวรรณคดีและวิทยาการ (พระนคร : กวางหนา, 2504), หน้า 261 - 2, "วรรณคดีวิพากษ์."

² I. A. Richards. Principles of Literary Criticism. (New York : Harcourt, Brace & World, 1925), Chap. 32, pp. 238 - 53, "The Imagination."

กันให้เป็นระเบียบและสมดุล กล่าวคือทำให้แรงกระทบอารมณ์เหล่านั้นมีอิทธิพลต่อกันและกัน
 กวีจะมีการตอบสนองต่อแรงกระทบอารมณ์ตามความปรารถนาที่จะเลือกนำประสบการณ์ของตนมาใช้
 ประสบการณ์นั้นมาจากสิ่งแวดล้อมโดยปกติธรรมดา แต่ทำให้เข้มข้น แปลกใหม่ขึ้น เพราะกวี
 เลือกที่จะเน้นและคัดทอน ตลอดจนรวบรวมประสบการณ์ของตนให้ประสานกลมกลืน แต่ผู้อ่าน
 จะยังรู้สึกถึงความซับซ้อนของจินตนาการนั้น สามารถที่จะรู้สึกถึงแรงกระทบอารมณ์ที่แตกต่างกัน
 เหล่านั้นในเวลาพร้อม ๆ กัน โดยไม่สับสนหรือยุ่งเหยิงแต่ประการใด

จินตนาการจึงเป็นอำนาจที่จะสังเคราะห์กลิ่นกรองทั้งภาพ ความคิด และอารมณ์
 สะท้อนใจ แล้วหลอมออกมาเป็นภาพพจน์ต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กันในรูปของสัญลักษณ์

ข. จินตนาการในนิราศ

ดังใดกล่าวแล้วว่าลักษณะเด่นของนิราศ คือ การคร่ำครวญ เพราะจากรักหรือ
 รวบรวมทั้งสิ้นความสุขทั้งปวงควย กวีที่เขียนนิราศมีอิสระที่จะแสดงอารมณ์สะท้อนใจอย่างเต็มที่
 เพราะไม่ต้องพะวงต่อการวางโครงเรื่องหรือการแสดงตัวละคร ถึงกระนั้นกวีก็ไม่อาจที่จะ
 แสดงแต่เฉพาะความรู้สึกหรืออารมณ์สะท้อนใจเพียงอย่างเดียวให้ผู้อ่านรับรู้ได้โดยแจ่มแจ้ง
 สิ่งแวดล้อมที่กวีพบเห็นอันได้แก่ธรรมชาติ ผู้คน จึงเป็นเครื่องมือช่วยชี้แนะหรือขยายความ
 ใจในลักษณะและชั้นต่าง ๆ กัน เพราะความทุกข์หรือความทุกข์นั้นเป็นนามธรรมที่มีอาจบอก
 เล่าอธิบายได้โดยผิวเผิน นามธรรมเหล่านี้มีส่วนประกอบหลาย ๆ อย่างที่อาจแยกแยะออก
 มาได้แก่ได้ กวีที่มีจินตนาการที่มีกำลังสูง จะสร้างภาพได้ซับซ้อน โดยแต่ละภาพมีความสัมพันธ์
 เกี่ยวเนื่องกันทั้งสนับสนุนและขัดแย้งกันเพื่อผลอย่างหนึ่ง คือ ให้อ่านประจักษ์ถึงอารมณ์สะท้อน
 ใจที่ซับซ้อนและรุนแรง

ลักษณะเด่นของจินตนาการในนิราศ ก็คือ ความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างจิตใจ
 ที่มีความทุกข์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัว ยิ่งต้องการแสดงความทุกข์ในใจให้ละเอียดถี่ถ้วนเท่าใด

ก็ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมในลักษณะต่าง ๆ กันมากเท่านั้น¹ การเดินทางก็เป็นการเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมที่สมเหตุสมผลอย่างหนึ่งจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ในเวลาเดียวกัน ก็รักษาเอกภาพของเรื่องให้อยู่ในขอบเขตของการพลัดพราก หรือสูญเสีย²

ควยเหตุที่ในการเขียนนิราศ กวีมีอิสระที่จะใช้จินตนาการของคนอย่างเต็มที่ ทั้งแก่นเรื่องก็ยังเป็นการแสดงความรู้สึกส่วนตัว บุคคลในนิราศที่สำคัญซึ่งมีอยู่เพียง 2 คน ก็คือ ผู้คร่ำครวญ และผู้ที่ผู้คร่ำครวญกล่าวถึงด้วยความรักและอาลัย (นางในนิราศ) ก็เช่นเดียวกับตัวละครในวรรณคดีประเภทอื่น ๆ ที่ไม่จำเป็นต้องถ่ายแบบมาจากบุคคลจริง ๆ บุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยเฉพาะ แมว่าอาจเป็นไปได้ว่ากวีก็กับวรรณคดีจะมีความสัมพันธ์กันอย่างไรไกลซึกโดยเฉพาะในระบับจิตใต้สำนึก จนกล่าวกันว่าวรรณคดีคือความฝันของกวี³ แต่

วรรณคดีเป็นเสมือนสิ่งที่บันทึกจิตใต้สำนึกของมนุษย์ทั่วไปโดยส่วนรวม...
วรรณคดีจึงเป็นประสบการณ์รวมกันระหว่างผู้แต่งกับผู้อ่านซึ่งเป็นมนุษยชาติ
ทั่วไป...⁴

¹ I.A Richards มีความเห็นว่าไม่ว่ากวีจะหยั่งรู้ถึงความเป็นจริง (reality) แล้วอ่านธรรมชาติออกมาเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งที่แฝงอยู่ในธรรมชาติที่ไม่อาจรู้ได้โดยปกติธรรมดา หรือกวีจะสร้างธรรมชาติขึ้นมาตามความรู้สึกสะท้อนอารมณ์ ความปรารถนาอย่างแรงกล้า และความเข้าใจของตนกำหนดตะกอนที่ไว้ก็ตาม ทั้งสองอย่างนี้ก็คืออย่างเดียวกันนั่นเอง (อ้างถึงใน Cleanth Brooks, The Well Wrought Urn. Chap. 7 pp. 145 - 6, "Wordsworth and the Paradox of the Imagination.")

² น่าสังเกตว่าเพราะเหตุนี้การเดินทางจึงกลายเป็นส่วนประกอบสำคัญในนิราศ จนทำให้แก่นเรื่องของนิราศในชั้นหลัง ๆ ค่อยเลือนไป

³ ตามทฤษฎีการวิจารณ์วรรณคดีตามแนวการวิเคราะห์ความฝัน คูวิทยาพิพนธ์ เรื่อง "การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่ระบบตะวันตกมาใช้..." บทที่ 3, หน้า 48 - 63.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

เหตุนี้จินตนาการแมจะสืบเนื่องมาจากตัวกวี แต่ก็ไม่ได้แสดงตัวกวีแต่อย่างใดเลยทั้งหมด

✓ ตามเหตุผลข้างต้น ผู้เขียนจึงเห็นว่าไม่เฉพาะแต่นางในนิราศเท่านั้นที่เป็นบุคคลในสมมุติได้ แมแต่ผู้คร่ำครวญซึ่งกวีใช้สรรพนามบุรุษที่หนึ่ง ก็อาจเป็นตัวละครที่กวีหลอหลอมขึ้น อาจจะเป็นตัวแทนของมนุษย์ผู้มีความทุกข์อย่างยิ่งเพราะการพลัดพรากสูญเสียในชีวิต ส่วนตัวนางในนิราศก็อาจจะมีลักษณะงดงามเป็นพิเศษ โดยเฉพาะเมื่อกวีใช้ท่วงท่าการแสดงออก (style) ในแนวอุดมคตินิยม (idealism) ทั้งนี้เพื่อเสริมอารมณ์สะเทือนใจอันเนื่องมาจากความพลัดพรากนั่นเองให้หนักแน่นยิ่งขึ้น

✓ กล่าวโดยสรุป นิราศมีลักษณะทั่วไปดังต่อไปนี้

ก. มีการคร่ำครวญถึงความรัก และการพลัดพรากจากความรัก คนรัก หรือสิ่งที่รัก รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงสภาพจากสุขเป็นทุกข์ (โดยหลักแล้วไม่ได้)

ข. เป็นการคร่ำครวญอย่างแสดงความรู้สึกส่วนตัวของคนคนเดียวเพียงฝ่ายเดียว ใช้สรรพนามบุรุษที่หนึ่ง แทนตัวผู้เขียน

ค. บุคคลในนิราศไม่จำเป็นต้องเป็นบุคคลจริง แต่อาจเป็นบุคคลที่กวีนึกเห็นอย่างจริงจัง (ในจินตนาการ)

ง. เพื่อแสดงจินตนาการที่สืบเนื่องมาจากความทุกข์ในการพลัดพรากหรือการจำต้องเปลี่ยนแปลงสภาพจากสุขเป็นทุกข์ กวีได้แสดงความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นระหว่างภาวะของจิตใจกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แม้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนก็ไม่อาจทำให้จิตใจคลายจากความทุกข์ได้โดยเด็ดขาด แต่จะทำให้เห็นอารมณ์สะเทือนใจของกวีอย่างถี่ยิบมากขึ้น จึงมักมีการเดินทางเพื่อให้เข้ากับแก่นเรื่องและสะดวกแก่การแสดงจินตนาการ หรืออารมณ์ในมุมมองการเดินทางของกวีก็เป็นโอกาสเหมาะแก่การแต่งนิราศ

1.2 ลักษณะนิราศในทวาทศมาส

ในข้อนี้จะได้ศึกษาตามขอบเขตของนิราศโดยทั่วไปที่กล่าวไว้แล้วในข้อ 1.1 คือ

1.2.1 แก่นเรื่อง

1.2.2 บุคคลในนิราศ

1.2.3 จินตนาการและการแสดงออก

1.2.1 แก่นเรื่อง

ทวาทศมาสมีแก่นเรื่องใหญ่ที่แสดงถึงความทุกข์อันเนื่องมาจากความพลัดพรากจากความรักอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (เช่นเดียวกับนิราศโดยทั่วไป) เมื่อพิจารณาจินตนาการและการแสดงจินตนาการแล้วจะเห็นว่าแก่นเรื่องย่อยแฝงอยู่เพื่อสนับสนุนแก่นเรื่องใหญ่ ซึ่งจะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป

1.2.2 บุคคลในนิราศ

✓ บุคร่าครวญในทวาทศมาสเป็นบุคคลหนึ่งที่ต้องสูญเสียนางที่รักไปโดยมิได้แสดงเหตุผลอย่างเฉพาะเจาะจง กวีไม่ได้แสดงลักษณะของบุคคลผู้นี้ให้เห็นเด่น เพราะมุ่งจะแสดงความทุกข์ในใจเป็นจุดใหญ่

✓ ถ้าจะถือว่าบุคร่าครวญในนิราศคือตัวกวีผู้แต่งโดยตรงเสมอไปเสียเพราะใช้สรรพนามบุรุษที่หนึ่งแล้ว ขอสมมุติฐานนี้ก็ควรได้รับการพิจารณาโดยถี่ถ้วน เพราะปรากฏท้ายเรื่องราว

การกลอนนี้ตั้งอาทิ	กวี หนึ่งนา
เขาวราชสามนต์ไทรย	แฉนหลา
ขุนพรหมมนตรีศรี	กวีราช
สารประเสริฐภาชา	ช่วยแกลงเกลากลอน ^๑

¹ ทวาทศมาส, หน้า 52

ข้อความนี้นักศึกษาวรรณคดีที่ความไปต่าง ๆ กัน บางก็ว่าผู้แต่งสามคน บางก็ว่าดี¹ อยากรู้ก็ตามปัญหา นี้ แม้จะไม่เกี่ยวข้องกับการศึกษาความงามในทวาทศมาสโดยตรง. ก็เป็นเครื่องพิสูจน์ว่าตัวบุคคลหรือตัวละครในนิราศนั้น ไม่จำเป็นต้องตายแบบกวี และบุคคลที่กวีเกี่ยวข้องกับควยเสมอไป

1.2.3 จินตนาการและการแสดงออก

ในทวาทศมาส กวีแสดงจินตนาการที่บ่งบอกอารมณ์สะเทือนใจอันรุนแรงด้วยวิธีเน้นความสัมพันธ์ระหว่างจิตใจที่ละเอียดอ่อนและไหวง่ายกับสิ่งแวดลอม กวีได้สร้างภาพที่ดูเด่น ๆ เหมือนจะเข้าใจได้เฉพาะที่และเฉพาะสมัย เพราะได้อ้างอิงถึงสิ่งที่รู้จักกันดีแล้ว อยู่ในสมัยนั้นที่เรียกว่า ประเพณีแห่งวรรณคดี (literary tradition)² ท่วงทางการแสดงออกก็คล้ายจะแสดงออกตามแนวอุดมคตินิยมที่ยึดถือกันอยู่ เช่น เปรียบเทียบความทุกข์ร้อนในใจว่ารุนแรงกว่าความร้อนของไฟเมื่อสิ้นกัปป์ ซึ่งแม้แต่เขาพระสุเมรุหลักของโลกและที่ตั้งของสวรรค์ก็ยังไม่อาจทนทานได้ แต่เมื่อพิจารณาโดยจริงจึงถ่วงแล้ว จะเห็นว่านอกเหนือจากความหมายในระดับที่อาจมองเห็นได้ในทันทีแล้ว ยังมีภาพพจน์ และสัญลักษณ์ที่แสดงประสบการณ์รวมของมนุษยชาติแฝงอยู่ ทั้งท่วงทางการแสดงออกก็มีลักษณะว่ากวีมุ่งแสดงความประทับใจเป็นใหญ่⁴

¹ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชดำรัสฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ข้าพเจ้าเป็นประธานคณะกรรมการอำนวยการและดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือ พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย โดยข้าพเจ้าและนายประสิทธิ์ วัฒนศิริ เป็นผู้เรียบเรียงขึ้น และนายประสิทธิ์ วัฒนศิริ เป็นผู้เรียบเรียงขึ้น หนังสือ พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย โดยข้าพเจ้าและนายประสิทธิ์ วัฒนศิริ เป็นผู้เรียบเรียงขึ้น และนายประสิทธิ์ วัฒนศิริ เป็นผู้เรียบเรียงขึ้น (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2513), หน้า 131, และฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ (ผู้เรียบเรียง), ประมุขวรรณคดีไทยภาคพิเศษ ทวาทศมาสโคลงสั้น (พระนคร : จักรพิมพ์โดย ดัชนีภา คุษฎี วิจัย, 2512), หน้า 6 - 55.

² ดูคำอธิบายใน การศึกษาวรรณคดีแนววรรณศิลป์, หน้า 50.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 99 - 105.

⁴ จะได้ว่าวิเคราะห์โดยละเอียดในบทต่อไป

2. ลักษณะของทวาทศมาสที่ต่างจากนिरาศอื่น

เมื่อได้พิจารณาทวาทศมาสในฐานะนिरาศแล้ว เห็นว่าลักษณะที่ทวาทศมาสต่างจากนिरาศโดยทั่วไป มี 2 ประการ คือ

- ก. ผู้แต่งไม่ใช่ผู้แต่งคนเดียว
- ข. การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างประสบการณ์ปัจจุบันไม่ใช่วิถีเดินทาง แต่ให้ผู้คร่ำครวญอยู่กับที่ และแสดงสิ่งแวดล้อมที่ผันแปรไปตามฤดูกาลที่หมุนเวียนอยู่ตามปกติ

ลักษณะ 2 ประการนี้ทำให้พิจารณาต่อไปได้ว่า ทวาทศมาสเป็นวรรณคดีที่จินตนาการมีบทบาทสำคัญควบเหตผลต่อไปนี้

1. การที่มีผู้แต่งหลายคน จะเป็นแต่งคนเดียวแล้วมีผู้ช่วย "แก่งเลลาคลอน" หรือร่วมกันแต่งอย่างที่เรียกว่า "สามเทษถวิลแธ" ² ก็ตาม ก็แสดงว่าผู้แต่งแต่ละคนต้องเข้าถึงจินตนาการของกันและกัน หรืออาจกล่าวได้ว่ามีจินตนาการร่วมกัน

2. ผู้คร่ำครวญ และนางในนिरาศในทวาทศมาสไม่น่าจะฉายแบบมาจากบุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยเฉพาะ แต่เป็นบุคคลที่หล่อหลอมขึ้นจากจินตนาการของกวี อารมณ์สะเทือนใจในทวาทศมาสจึงน่าจะมีลักษณะเป็นสากลมากกว่าเฉพาะเจาะจง จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

3. เพื่อแสดงอารมณ์สะเทือนใจอันรุนแรงซับซ้อน กวีต้องใช้จินตนาการที่มีกำลังแรงเป็นพิเศษที่จะเลือกเห็นภาพจากสิ่งแวดล้อมในชีวิตประจำวันอันเป็นสามัญ เป็นต้นว่า ความร้อนในฤดูแดง ความเย็นชุ่มในฤดูฝน ฯลฯ

¹ ทวาทศมาส, หน้า 52.

² นिरาศนรินทร์, หน้า 32.